

Отримано: 05 грудня 2017 р.

Прорецензовано: 14 грудня 2017 р.

Прийнято до друку: 20 грудня 2017 р.

e-mail: olha.kryvytska@oa.edu.ua

DOI: 10.25264/2311-5149-2017-7(35)-50-53

Кривицька О. Р. Пенсійна реформа як каталізатор розвитку страхування життя в Україні. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»* : науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, грудень 2017. № 7(35). С. 50–53.

УДК: 368.914:349.3

JEL-класифікація: G22, G28

Кривицька Ольга Романівна,

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту
Національного університету «Острозька академія»

ПЕНСІЙНА РЕФОРМА ЯК КАТАЛІЗАТОР РОЗВИТКУ СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ В УКРАЇНІ

У статті досліджено причинно-наслідковий зв'язок розвитку страхування життя та пенсійної реформи. Визначено місце та роль компаній зі страхування життя у системі недержавного пенсійного забезпечення. Встановлено їх належність до суб'єктів другого рівня системи накопичувального пенсійного забезпечення. Проаналізовано зміни податкового законодавства України, які посилюють привабливість компаній зі страхування життя в реалізації пенсійної реформи. Досліджено динаміку кількості компаній зі страхування життя в Україні та результати їх діяльності в період започаткування та впровадження пенсійної реформи.

Ключові слова: страхування життя, компанії зі страхування життя, пенсійне забезпечення, пенсійна реформа, пенсійне страхування.

Кривицкая Ольга Романовна,

кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, учета и аудита
Национального университета «Острозская академия»

ПЕНСИОННАЯ РЕФОРМА КАК КАТАЛИЗАТОР РАЗВИТИЯ СТРАХОВАНИЯ ЖИЗНИ В УКРАИНЕ

В статье исследована причинно-следственная связь развития страхования жизни и пенсионной реформы. Определено место и роль компаний по страхованию жизни в системе негосударственного пенсионного обеспечения. Установлено их принадлежность к субъектам второго уровня системы накопительного пенсионного обеспечения. Проанализированы изменения налогового законодательства Украины, которые повысили привлекательность компаний по страхованию жизни в реализации пенсионной реформы. Исследована динамика количества компаний по страхованию жизни в Украине и результаты их деятельности в период старта и внедрения пенсионной реформы.

Ключевые слова: страхование жизни, компании по страхованию жизни, пенсионное обеспечение, пенсионная реформа, пенсионное страхование.

Olha Kryvytska,

PhD in Economics, associate professor at the Finance, Accounting and Auditing Department,
the National University of Ostroh Academy

PENSION REFORM AS A CATALYST OF DEVELOPMENT OF LIFE INSURANCE IN UKRAINE

The article deals with the cause-and-effect link between the life insurance spreading and pension reform. The author defined the place and role of life insurance companies in the system of non-state pension schemes considering their representation among the subjects providing the second level of the accumulative pension system. The Ukraine's tax legislation system changes which increase the attractiveness of life insurance companies in terms of pension reform implementation are analyzed. The dynamics of the life insurance companies' numbers in Ukraine and the results of their activity during the period of pension reform formation and implementation are studied.

Key words: life insurance, life insurance companies, pension maintenance, pension reform, pension insurance.

Постановка проблеми. Ключовими завданнями країн із ринковою економікою є підтримання соціальної стабільності суспільства. Враховуючи соціальну важливість страхування життя, а також його фінансово-економічне значення в економіці країни, особливо в умовах політичних, економічних, демографічних та інших викликів, важливим питанням постає забезпечення стабільності та надійності його подальшого розвитку. Проте сучасна практика лише актуалізує значення страхування життя та макроекономічних чинників нарощення його потужності на ринку. Важливим питанням у цьому контексті постає пошук споріднених сфер (галузей) взаємодія з якими дасть як соціальний, так і економічний ефект. Із цього погляду партнером для досягнення зазначеного ефекту може бути система пенсійного забезпечення, адже і страхування життя, і система пенсійного забезпечення як в Україні, так і в розви-

них країнах світу є важливими інструментами соціальної політики держави загалом, так і соціального забезпечення населення зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти сутності, значення, еволюції та механізму здійснення страхування життя було розглянуто у працях таких провідних науковців України як О. Д. Базилевич, С. С. Осадець, О. О. Гаманкова, Н. В. Ткаченко, Т. В. Яворська, Н. М. Внукова. Ключові питання закономірностей і тенденцій наявної практики становлення та розвитку страхування життя в Україні відображено в працях О. М. Залетова, К. Унку, О. В. Козьменка, О. М. Привалової. Висвітленням закономірностей розвитку страхування життя займалися і Ліга страхових організацій України, Українська федерація ubezpieczenia та ін.

Актуальні питання теорії та практики пенсійного забезпечення в Україні, його стану, переваг і недоліків досліджували у своїх працях Л. П. Лондар, О. О. Казак, І. В. Оклей, Н. Дерев'янка, М. В. Демченко, А. П. Лазоренко, М. П. Шаварина, М. Б. Ріппи, А. В. Скоробагатко та ін.

Незважаючи на повноту, змістовність і ґрунтовність викладення матеріалів, що стосуються як проблематики страхування життя, так і проблематики пенсійного забезпечення варто зазначити, що вони проводилися автономно одна від одної. Проте і страхування життя, і пенсійне забезпечення мають спільний критерій – є важливими елементами системи соціального забезпечення населення. Вони мають спільну мету – підвищення добробуту населення, а тому механізм їх взаємодії є важливим поштовхом для підвищення ефективності соціальної політики України.

Метою дослідження є визначення причинно-наслідкового зв'язку у становленні та розвитку страхування життя, а також проведенні пенсійної реформи в Україні. **Завданнями дослідження** є аналіз нормативно-правового регулювання пенсійної реформи в Україні та визначення ролі і місця страхування життя у процесі її реалізації.

Виклад основного матеріалу. Проголошення незалежності України в 1991 р. стало початком становлення економіки ринкового типу, яка характеризувалась свободою підприємництва, наявністю конкуренції, відходом на другий план державної монополії та ін. Не залишилась осторонь реформацій і сфера страхування прийняттям 10 травня 1993 р. Декрету Кабінету Міністрів України «Про страхування», де стаття 6 Декрету виокремлює страхування життя лише як підвид особистого страхування [1], проте не дає визначення його сутності та механізму здійснення.

Водночас було проведено роботу над розробкою Концепції соціального забезпечення населення України, яка 21 грудня 1993 р. була схвалена Постановою № 3758-ХІІ [2]. Цією Концепцією вперше було запропоновано перерозподіл економічної відповідальності за реалізацію соціальних гарантій між державою, підприємствами і громадянами, але основний акцент було зроблено на тому, що держава має забезпечувати коштами лише мінімально-гарантований рівень, медичного, культурного, побутового і соціального обслуговування населення і, насамперед, найменш соціально захищених громадян [2, п. 3]. Ця Концепція не актуалізувала значимості страхування життя як альтернативи соціального забезпечення населення, яке б давало можливість залишити за державою лише мінімальний рівень соціальних гарантій, тоді як їх достатній рівень мав би формуватися самим населенням, зокрема кожним громадянином зокрема у процесі своєї трудової діяльності.

Із метою реалізації Концепції, одразу ж було розпочато розробку «Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування». Закон пройшов перші парламентські слухання у квітні 1996 р., та згодом тривалу процедуру погодження з представниками соціальних партнерів, і був прийнятий Верховною Радою України в січні 1998 р. Статтею 4 зазначеного нормативного акту було виділено такі види загальнообов'язкового державного соціального страхування як пенсійне страхування, страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, медичне страхування, страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, страхування на випадок безробіття й інші види страхування [3]. Також статтею 6 Закону визначено, що страховиками можуть бути лише страхові фонди з пенсійного страхування, страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, медичного страхування та страхування на випадок безробіття.

Уважаємо за доцільне відзначити, що прийняттям цього Закону держава прописує механізми обов'язкового акумулювання населенням певних сум коштів, які забезпечать, на її думку, формування фінансових ресурсів для забезпечення, принаймні, мінімально необхідних розмірів соціального забезпечення для населення за рахунок їхніх же заробітних плат. Але воно не дає можливості кожному громадянину самому свідомо визначити бажаний достатній, на його думку, рівень соціального забезпечення та самостійно приймати рішення про суми відрахувань із заробітної плати на ці цілі.

Становлення ж ринку страхування життя в нашій країні розпочалося також у 1996 р. з прийняттям 7 березня Закону України «Про страхування», який одразу визначив страхування життя як окремий вид добровільного страхування [4, с. 6]. Це був перший важливий крок у розвитку страхування життя як галузі в незалежній Україні. Сприяло розвитку також і те, що закладені в Концепції соціального забез-

печення населення України ідеї не обмежувались удосконаленням лише солідарної пенсійної системи. Концепція передбачила розвиток ще двох компонент:

- обов'язкового накопичувального пенсійного страхування;
- недержавного пенсійного забезпечення за рахунок додаткових добровільних відрахувань роботодавців і самих працівників.

Ці принципи знайшли відображення у схвалених Указом Президента України ще у квітні 1998 р. «Основних напрямках реформування пенсійного забезпечення в Україні». Цей документ передбачив створення в Україні трирівневої пенсійної системи, яка поєднує елементи державного та приватного пенсійного забезпечення.

Наступним кроком у визначенні стратегії розвитку пенсійної системи України стало Послання Президента України Л. Д. Кучми «Про основні напрями реформування системи пенсійного забезпечення населення України» від 10 жовтня 2001 р. до Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України, в якому були визначені напрями та завдання пенсійної реформи, а також конкретизовані механізми та етапи проведення пенсійної реформи [5].

Після прийняття у 2003 р. Законів України «Про недержавне пенсійне забезпечення» та «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» актуалізується соціальна функція та значення компаній зі страхування життя. Так страхові організації, які отримали ліцензію на страхування життя визнано суб'єктами недержавного пенсійного забезпечення [6], а також вони стають повноправними суб'єктами другого рівня системи накопичувального пенсійного забезпечення [7].

Також у 2004 р. можна було зробити перші оптимістичні прогнози, щодо його стрімкого розвитку. Сприяло цьому затвердження на законодавчому рівні різного роду податкових пільг із внесенням їх до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» [8], зокрема:

- для працедавців – п. 5.6.2 визначено, що «... до складу валових витрат платника податку включаються ... внески платника податку на обов'язкове страхування життя або здоров'я працівників...», а також «... платник податку має право віднести до складу валових витрат кожного звітного податкового періоду (наростаючим підсумком) суму таких внесків, яка сукупно не перевищує 15% від заробітної плати, нарахованої такій найманій особі протягом податкового року ...»;

- для страховиків – п. 7.2.1 визначено, що «... при отриманні доходу внаслідок виконання договорів з довгострокового страхування життя та пенсійного страхування у межах недержавного пенсійного забезпечення...» оподаткування страхової діяльності здійснюється «... за ставкою 0 %...».

Не залишилися осторонь податкових пільг і фізичні особи. У цьому ж 2004 р. стаття 5 «Податковий кредит» Закону України «Про податок з доходів фізичних осіб» була доповнена підпунктом 5.3.5 згідно з яким до складу податкового кредиту долучено також «... суму витрат платника податку на сплату за власний рахунок страхових внесків, страхових премій та пенсійних внесків страховику-резиденту, недержавному пенсійному фонду, установі банку за договорами довгострокового страхування життя, недержавного пенсійного забезпечення...» [9].

Закони України «Про оподаткування прибутку підприємств» і «Про податок з доходів фізичних осіб» втратили свою чинність у 2011 р. із прийняттям Податкового Кодексу України, але зазначені в них податкові пільги не було скасовано.

Враховуючи важливість та значення, якими було наділено компанії зі страхування життя, Лігою страхових організацій України було прийнято рішення про ведення окремої статистики кількості та результатів їх діяльності. Так, в Україні у 2003 р. функціонувало 30 компаній зі страхування життя. Враховуючи пропаганду на загальнодержавному рівні необхідності та проведення пенсійної реформи, компанії цього типу ставали все більше і більше привабливими зі стратегічних міркувань ведення бізнесу. Незважаючи на те, що протягом цього етапу також були застосовані різні заходи до регулювання фінансової стійкості та спроможності цих компаній, зокрема підняття мінімального розміру статутного капіталу до 10 млн євро, їх кількість, починаючи з 2003 р., зросла більше як удвічі протягом наступних п'яти років (рисунок 1.1).

Відповідно до наведених даних на рисунку 1.1 відзначаємо, що протягом 2004 р. було створено 15 нових компаній зі страхування життя, а у 2008 р. на страховому ринку України функціонувало вже 73 таких компанії. Також варто звернути увагу, що за цей же період і зростає результативність їх діяльності. Якщо у 2001 р. страховими компаніями зі страхування життя було зібрано 15,7 млн грн страхових платежів, то вже на кінець 2004 р. ця сума становила 186,9 млн грн, а у 2008 р. вони збільшили свої доходи на 1 095,5 млн грн завдяки надходженням від страхування життя [10].

Рис. 1.1. Динаміка кількості страхових компаній в Україні за 2001–2008 рр.*

* Складено автором самостійно за даними [10].

Варто погодитись із висловленою думкою К. Унку, що саме страховим компаніям належить унікальна роль у пенсійній реформі – вони і залучають кошти, і водночас є єдиною установою, здатною здійснювати довічну (звичну для нас і єдину правильну) виплату пенсії [11].

Висновки. Отже, запровадження недержавного пенсійного забезпечення дасть змогу перенести частину соціальної відповідальності держави на громадян, використовуючи для цього один із найнадійніших механізмів – довгострокові вклади накопичувального характеру протягом свого життя у страхові компанії. Звичайно, для українців різного покоління тут виникне багато запитань, проте найбільш стримуючим фактором буде недовіра. Так, для людей старшого покоління недовіра сформована гирким досвідом втрати вкладів в Укрдержстрах після проголошення незалежності України, для людей середнього віку причиною недовіри стає невпевненість у надійності та стабільності компаній зі страхування життя, нібито брак гарантій отримання коштів через довгостроковий період і збереження їх купівельної спроможності, а для молодого покоління, які тільки-но закінчили здобувати вищу освіту та влаштувались на роботу, недовіра замінюється нерозумінням важливості того факту, що рівень їх добробуту через 20–30 років стовідсотково буде результатом того, як вони розпоряджались своїми фінансовими ресурсами всі ці 20–30 років.

Література:

1. Декрет Кабінету Міністрів України «Про страхування» від 10.05.1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/47-93>.
2. Постанова Верховної Ради України від 21.12.1993р. № 3758-ХІІ «Про проект Концепції соціального забезпечення населення України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3758-12>.
3. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 23, ст. 4.
4. Закон України «Про страхування» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80>, ст. 6.
5. Послання Президента України до Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України «Про основні напрями реформування системи пенсійного забезпечення населення України» від 10.10.2001 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n1_14100-01.
6. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» : [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>.
7. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» : [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>.
8. 1. Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/334/94-%D0%B2%D1%80/page4>.
9. 2. Закон України «Про податок з доходів фізичних осіб». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/889-15/page2>.
10. Статистика страхового ринку України. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://forinsurer.com/stat>.
11. Унку К. Становлення та розвиток страхування життя в Україні / К. Унку. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/unku-k-stanovlennya-ta-rozvitok-strahuvannya-zhittya-v-ukrayini>.